

Орчуулгыг журамлах санал

Ш.Эгшиг² (МУИС, ШУС)

Товч агуулга: Эдүгээ даяаршин буй цаг үед эх хэлнийхээ асуудлыг хэвэнд нь оруулах гэж нэг үеэ бодвол мэрийцгээж байна. Энэ асуудалд өрөөсөн даль жигүүр нь мэт заавал анхаарч, эмхлэн сайжруулах нэг асуудал бол орчуулгыг эмхлэн журамлах тухай болно. Үүнийг хийхэд эхний ээлжинд хийгүүштэй ажлын санал бол орчуулгын ажлыг жишигжүүлэх тухай юм. Энэ мэтээр одооноос орчуулгын асуудлыг шат дараалалтайгаар цэгцлэх нь зүйтэй юм хэмээсэн санааг энэхүү илтгэлд дэвшүүллээ.

Түлхүүр үг: Орчуулгын стандарт, орчуулгазүй, орчуулгын жишиг, шалгалтын тогтолцоо, орчуулга захиалагч, мэргэжлийн зэрэг

Сүүлийн үеийн олон эрдэм шинжилгээний хурлын илтгэл сонсож, эрдэмтдийн бүтээлийг үзэхэд, тухайлбал, эх хэлний болон орчуулгын асуудал гарвал, эх хэл маань булингартаж байна, эх хэлээ хамгаалах юмсан, гадаад үг орж ирээд, эх хэлний үгийн орон зайг нь эзлээд, залуус нь бичиг соёлоо мэдэхээ болиод, гадны соёлд автлаа гэх болжээ. ‘Дээдэс нь суудлаа олохгүй бол доодос нь гүйдлээ олохоо больчихсон’ тэр цөвүүн цаг нь үнэхээр иржээ гээд суугаад байлтай нь биш. ‘Амьд хүн аргатай’ хэмээдэг шиг аргаа олох гэж хичээвэл яасан юм бэ гэж сүүлийн үед бодогдох болов. Ямар ч байсан зүгээр байснаас юмыг яаж мэдэх вэ, ‘олны хүч оломгүй далай’ гэдэг шиг олон сайхан санаа нийлж, эх хэлээ тунгалаг болгож, хүн төрөлхтний соёлын шавхагдашгүй өв сангаас эх хэлээрээ сайхан орчуулга уншдаг болно гэсэн сайхан хүслээр жигүүрлэн хэлсэн үг минь амилж, санаа нийлсэн гэгээлэг хүмүүсийн хүчин зүтгэлээр дээрх байдал сайжраасай хэмээн хүснэм.

Эх хэлний боловсролыг өнгөрсөн зууны жараад оноос сааруулж, сүүлийн хориод жил зөнд нь хаяж, гадаад хэлний сургууль байгуулцгааж, дур дураараа хэлний дүрэм зохиож, ‘ерөнхий’ хэмээх элсэлтийн шалгалтанд гадаад хэлээр шалгах болсоор, гадны соёлд шүтэн хошуурснаас монгол хэлээрээ зөв найруулгатай бичиж чаддаг албаны хүн нь хомс болоод, хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл нь ч эх хэлээр алдаа мадагтай бичих нь хэрээс хэтэрсэн үед төрийн зүгээс аргагүй анхаарахаас өөр аргагүй болж, ашгүй нэг энэ жилээс ерөнхий шалгалтыг монгол хэлээр шалгах болсон гэж дуулдаж байна. Засгийн газраас дэмжсэн зөв бичгийн дүрмийн толь зохиох төсөл ч хэрэгжих төлөвтэй. УИХ-ын гишүүн М.Батчимэг зэрэг 4 гишүүний санаачилсан “Монгол хэлний тухай хууль” одоо ид дуншиж байна. Энэ мэтээр эх хэлний асуудал нэг үеэ бодвол зөв гольдролдоо орж байх шиг байна. Үүний хамтаар хэлд нөлөөлөх гадны соёл ба орчуулгын хэлний асуудлыг бас журамлаж байж,

² МУИС-ийн ШУС-ийн ази судлалын тэнхим, дэд профессор, доктор

эх хэлний цэвэрших, тунгалагших асуудлыг бүрэн цогцоор нь шийдэх нь лавтай. Тэгэхээр орчуулгыг журамлах саналаа энд дурдсу.

Орчуулгын асуудлыг хэрвээ журамлах гэж байгаа бол яаж журам тогтоох вэ, тогтоосон дүрэм журмаа хэрэгжүүлэх, мөн хяналт тавих хамгийн зөв хувилбар юу байж болох вэ гэдгийг бодолцох нь зүйн хэрэг. Энэ дашрамд өгүүлэхэд, орчуулгын үйлчилгээний үйлдвэрлэл дэлхийн хэмжээнд ихээхэн үр дүнтэй үйлдвэрлэлийн нэг болоод байгаа аж. Тухайлбал, 2002 онд энэ салбарт дэлхий нийтээрээ 22.7 тэрбум ам.доллар, харин 2013 онд 38.1 тэрбум ам.долларын хэмжээтэй орчуулгын үйлчилгээ үзүүлсэн гэсэн тоо байна. Манай улсад энэ тооцоог хийсэн эсэх дээр мэдээлэл олдсонгүй, гэвч ямар ч байсан дэлхийн хандлага, жишгийг даган орчуулгын ажил ихэссэн нь мэдээж, ялангуяа сүүлийн үед хэвлэгдэн гарч буй орчуулгын ном зохиолоор л бодож үзэхэд илт өссөнийг бэлхэнээ мэднэ. Энэхүү өсөлтийн цаана чанар байгаа юу гэдэгт бид зүй ёсоор анхаарах нь зүй гэснээс саналаа тавьж байна. Дээрх орчуулгын асуудлыг улсын хэмжээнд журамлах ажлыг гүйцэтгэхэд ямар зөв хувилбар байж болох вэ гэдэгт анхаарвал зохилтой.

Дэлхий дахины хөгжингүй хэмээгдэх орнуудад орчуулгын жишгийг хэдийнээ тогтоожээ. Тухайлбал, Европын холбооны орнуудад орчуулгын чанарын стандартыг мөрддөг бөгөөд энэ нь тодорхой дэс дараалалтай үйл явц байдаг. Энэхүү чанарын стандартыг бичгийн орчуулгад голдуу хэрэглэдэг.

Стандарт нь **нэгдүгээрт**, орчуулгын үйлчилгээ үзүүлэх аль нэгэн хуулийн этгээдийн хүний нөөц ямар байх талаарх үндсэн шаардлага байна. Энэ шаардлагатай уялдан тэрхүү хүний нөөцийг сонгон шалгаруулах шалгалтын тогтолцоог мөн бүрдүүлэн тогтоосон байх ёстой болно. **Хоёрдугаарт**, орчуулга захиалагч ба орчуулагчийн хооронд үүсэх харьцааг зохицуулах асуудал, үүнд энэ хоёр хуулийн этгээдийн хооронд гэрээ хэлцлийн харьцаа үүснэ. **Гуравдугаарт**, орчуулах үйл явц орно. Эдгээрийг тус бүрээр нь тодруулбал, хүний нөөц ба орчуулгын үйлчилгээ үзүүлэгч компанийн шалгуур ба энэхүү үнэлгээг хийх, хаанаас үйл ажиллагаа эрхлэх гэрчилгээ олгох зэргийг тогтооно. Мөн үүнд тохирсон шалгалтын тогтолцоо буй болсон байх нь зүй. Орчуулга захиалагч ба орчуулгын үйлчилгээ үзүүлэгч хоорондын харьцаа нь эхлээд орчуулга захиалагч тодорхой маягтын дагуу хүсэлт гаргах, үүний дагуу орчуулгын үйлчилгээ үзүүлэгч өөрийн чадварт тэрхүү хүсэлт, шаардлага нь нийцэх эсэхийг тогтоон, хэрвээ үйлчилгээ үзүүлэгч тал орчуулж чадна гэдгээ мэдэгдвэл үнийн санал дээр тохиролцоод, гэрээ хийнэ. Гэрээ хийх явцад хоёр талд шаардлагат мэдээлэл чухам юу болох талаар тодорхой зааж өгнө. Орчуулах гэдэгт

- Тухайн орчуулгын төслийг хийх
- Бэлтгэл үйл явц
- Орчуулах гэсэн хэсгүүдээс бүрдэнэ.

Төслийг хийсний дараа орчуулж эхлэхээс өмнө энэхүү төслөө орчуулгын чанарын үнэлэлт өгөх байгууллагад ийм төсөл хэрэгжих гэж байна гэдгээ бүртгүүлэх, тухайн төслийн

эх зохиол юм уу бичвэрт шинжилгээ хийх, шаардлагатай нэр томъёоны сан бэлдэх, утга зохиолын ямар төрлөөр орчуулга хийх зэргээ тодруулна. Орчуулах үйл явц нь,

- Орчуулах,
- Орчуулсан этгээд өөрөө шалгах,
- Ариутган шүүлгэх,
- Шүүмж хийлгэх,
- Хэвлэхийн өмнө унших,
- Зөвшөөрөл авах гэсэн үе шатаар явна.

Хамгийн сүүлийн шатанд зөвшөөрөл авах үйл явц нь анх орчуулгын төсөл хэрэгжих гэж буйгаа бүртгүүлсэн тэр байгууллагаас авдаг туршлага гадаадад дэлгэрмэл байгаа юм.

Гадаадын орчуулгын стандартын гол агуулга нь бүгд ерөнхийдөө дээрх мэт ижил агуулгатай, гагцхүү улс тус бүрийн жишиг тогтоох, хэмжилзүйн шалгуурын ялгаатай байдлаар нэршил, дугаарлалт нь өөр өөр байгаад байна. Европын холбооны бүх улс европын холбооны стандартын байгууллагаас гарсан 2006 оны EN15038 гэдэг жишгийг мөрдөхийн хамт мөн өөрийн оронд стандарт тогтоолгон мөрдөж байна. Тухайлбал, PKN EN 15038 Польш, BS EN 15038 Их Британи, DIN EN 15038 Герман, NF X50-670 Франц, OENORM EN 15038 Австри, SN EN 15038 Швейцарь, UNE-EN 15038 Испани, SFS EN 15038 Финлянд, UNI EN 15038 Итали, EVS-EN 15038 Эстони, MSZ EN 15038 Унгар, SS-EN 15038:2006 Швед, SR-EN 15038 Румын, BDS EN 15038 Болгар гэсэн стандарттай байна. АНУ-ын орчуулгын чанарын стандарт ASTM F2575-06 мөн 2006 онд анх хэвлэгдэн гарч, энэ салбарын компаниуд шаардлагын дагуу ажиллаж эхэлсэн байна. Чухамхүү стандарт тогтоох ажлыг бүр 1998 онд Вашингтонд болсон орчуулагчдын хурлын үеэр үндэсний орчуулгын нэгдсэн стандарт бий болгох талаар ярьж эхэлсэн үеэс эхэлсэн гэдэг байна. 2009 онд Канадын орчуулгын чанарын стандарт CAN/CGSB-131.10-2008-ыг тус улсын Стандартын хорооноос баталсан байна. Үүний бэлтгэл ажилд AILIA буюу Канадын хэлний нийгэмлэг, мэргэжлийн нийгэмлэг холбоод, Засгийн Газар, ШУА, орчуулгаар үйлчлүүлэгч байгууллага болон сонирхогч бүлгийнхэн оролцон боловсруулалцсан байна.

ОХУ-ын хувьд бичгийн орчуулгын чанарын стандарт гэж батлагдсан зүйл одоогоор байхгүй боловч, бусад стандартуудаар (ГОСТ 7.36-88. Неопубликованный перевод. Координация, общие требования и правила оформления, ISO 2384-77. Документация. Оформление переводов) зохицуулагдан явж иржээ. Харин энэ талд тухайлбал, Украинд орчуулгын стандарт (**СТТУ АПУ 002-2000**) хэдийн буй болсон байна.

БНХАУ-д орчуулгын стандарт тогтоох ажил³ 2001 онд эхэлжээ. Анх Хятадын КНТХ-ны Марксизм-ленинизмын сонгодог зохиолуудыг судлан орчуулах товчоо, Жянсу мужийн

3 张南军 “中国翻译行业首部国家标准的制订” 中国译协网 http://www.tac-online.org.cn/ch/tran/2009-09/24/content_3154380.htm

ШУТ-ийн орчуулагчдын нийгэмлэг, Тяньжин хотын “Энхтайван” лавлагаа орчуулгын компани, Жянсу мужийн “Жуншань” орчуулгын компани зэрэг байгууллагаас Наньжин хотод 2001 оны 8 сарын 23-нд зохион байгуулсан “Бүх Хятадын анхдугаар удаагийн орчуулгын ажлын эрхлэн хөтлөлт ба удирдлага” хэмээх зөвлөгөөнөөр орчуулгын ажил урсгалаараа, замбараагүй, тулгамдсан асуудал олон байгаа зэргийг хэлэлцэн, эхлээд энэ бүхнийг цэгцлэхийн тулд орчуулгын жишиг-стандарт тогтоох нь зайлшгүй болсон талаар зөвшилцөн, бэлтгэл хороог байгуулан, судалгааны ажлын баг байгуулагдан ажилдаа орсон байна. Мөн оны 11 сард “Орчуулгын үйлчилгээний стандарт”, “Орчуулгын ажлын үгийн тоо тооцох стандарт”, “Ариутган хянах чанарын стандарт” гэх мэт 13 стандартын санал боловсруулан хэлэлцүүлж, 2002 оны сүүлийн хагаст улсын стандартын байгууллагад өргөдөл гарган, бүртгүүлэх, хянуулах, зөвшөөрөл авах зэрэг олон үе шаттай ажлыг хийхийн зэрэгцээ 2002 оны 11 сард Шанхай хотод “Бүх Хятадын хоёрдугаар удаагийн орчуулгын ажлын эрхлэн хөтлөлт ба удирдлага” хурлаа мөн хийсэн байна. Энэхүү стандарт батлуулах шаардлага өндөр, олон шат дамжлагыг даван 2003 оны 11 сарын 27-нд Улсын Стандартжуулалтыг эрхлэх хорооноос “Орчуулгын үйлчилгээний нэгдэх бөлөг: Бичгийн орчуулгын дүрэм”⁴ (GB/T193.1-2003) улсын стандартын зөвшөөрөл олгож, улсын стандартаар нийтэд зарлажээ. Энэхүү стандарт нь “анхны стандартын дугаар нь хэвээрээ боловч, нэгдэх бөлгийн “бичгийн орчуулга” дээр хоёрдахь бөлөг “хэлмэрчлэхүй” гэсэн бөлөг нэмэгдэж, “Хятадын орчуулгын үйлчилгээний улсын стандарт” гэдэг нэртэйгээр одоо мөрдөгдөж байгаа юм. 2005 оны 3 сарын 24-нд “Орчуулгын үйлчилгээний орчуулгын чанарын шаардлага” хэмээх улсын стандарт мөн батлагдан гарчээ. Энд нэгэн маш сонирхолтой нэгэн зүйлийг дурдалгүй өнгөрмөөргүй байна. Дээрх “Хятадын орчуулгын үйлчилгээний улсын стандарт” хамгийн эхэндээ тэрхүү стандартыг гаргахад Германы DIN2345 гэдэг стандартыг жишиглэн ашигласан гэдгээ тодорхой дурдсан байна. Ерөөс, дэлхий дээр Европын холбооны орчуулгын чанарын стандарт гарахаас өмнө Италийн UNI105748, Германы DIN2345, Австрийн Цnorm D 1200 ба Цnorm D 1201 стандартууд шалгарсан шилдэг стандартууд байсан гэж үздэг. Чингэхээр Хятад улсын орчуулгын стандарт ч гэсэн өмнө өгүүлсэн Европын ба АНУ, Канадын жишигтэй үндсэн агуулга нь ерөнхийдөө адил гэсэн үг юм.

Мөн Их Британи, Умард Ирландын нэгдсэн Вант улсын хамтын нөхөрлөлийн орнуудад орчуулагч, хэлмэрчийг сургах, бэлтгэх хийгээд шалгалтын цогц бодлоготой тул энэ мэргэжлээр ажиллах хүсэлтэй хүн зайлшгүй эзэмших мэдлэг ба дадлыг эзэмшүүлдэг сургуульд нь сурч төгсөөд, мэргэжлийн зэргийн шалгалтыг шат ахин өгч, гэрчилгээг гардан авч чадсанаа хойно ажилд орох, мөн ажлын байрны санал хүлээн авах эрхтэй болдог. Нэгэнт ингэж мэргэжлийн чадвараа баталгаажуулах нь хувь хүн болоод байгууллагын эрэлт ба нийлүүлэлтийг хангах чанарын баталгаа болдог тул тухайн орнуудад орчуулагч,

4 中华人民共和国国家标准GB/T 19363.1-2003

хэлмэрчдийн мэргэжлийн ба сайн дурын нийгэмлэг холбоодын нэр хүнд нь ч өсч, нөлөө нь ихэсдэг талтай.

Дэлхийн гол гол улсуудад орчуулгын чанарын жишиг тогтсон байгаа тул бид бас дотоодод энэ стандартыг тогтоох ажлыг гардан хийх шаардлагатай байна. Үүний тулд орчуулгын ажил хийдэг, хийлгэдэг аль ч тал нь оролцож нэгдсэн хүчээр хийгүүштэй байна. Үүнд, Засгийн Газрын төлөөлөх байгууллага, орчуулагчдын эвлэл, холбоо, нийгэмлэгүүд, орчуулгын үйлчилгээ эрхэлдэг компаниуд, орчуулгын судалгаа сургалт явуулдаг байгууллага болон хэрэглэгчдийн эрх ашгийг хамгаалах нийгэмлэг, ТББ-ууд нэгдэн саналаа өгч хийгүүштэй байна. Орчуулга журамлах үйл явц гагц стандарт тогтоохоор хязгаарлагдахгүй, гэвч эхний удаа олон юм хөөцөлдөж сатааралгүй, энэхүү жишиг тогтоох асуудалд нэг хүчээр орвол ямар вэ.

Энэхүү жишиг тогтоох нь, хэнбэгуай нь ч орчуулгын үйлчилгээ эрхэлдэг, орчуулсан номоо ариутган шүүлгэхгүй, дур дураар хэвлүүлдэг тэр байдлыг халан цэгцлэж, нэгэн сувгийн орц гарцтай болгон, стандартаар зохицуулах боломжтой болох юм. Энэ тухай бид ярьж байгаа нь шинэ мэт боловч, угтаа монгол орчуулгын уламжлалд эртнээс байсан зүйл. Шинэ юм бол ихэд мартагдсан хуучин юм байдаг. Их бага таван ухааны хэдэн мянган зохиол бүтээлийг багтаасан “Ганжуур” (110 боть), “Данжуур” (275 боть)-ыг орчуулахын урьдал болгож, дуун ухаан, учир шалтгааны ухаан, урлахуй ухаан, тэжээхүй ухаан, дотоод ухааны бүх нэр томъёог нэгэн янзаар орчуулах зарчмыг буй болгосон бүтээл бол “Мэргэд гарахын орон” алдарт толь болно.

Эцэст нь тэмдэглэхэд, цаашид хийх ажил олон боловч гол ажлуудаа хийж, зөв чиглэл рүү нь хандуулаад дараа нь орчуулгазүйн чиглэл тус бүрт чиглэсэн ажлаа хийж явъя гэж хэлэх байна.

Номзүй

1. Ц.Шагдарсүрэн, Эх хэлээ эвдэхгүй юм сан, УБ, 2010
2. Б.Цэнддоо, Монгол үгээ монголоор бичих үү. Яах уу?, Монгол хэлбичиг, VIII боть, УБ, 2009
3. Э.Пүрэвжав “Монгол хэлний хэм хэмжээ судлал”, Mongolica, Vol.46, 2013 20-34-р тал.
4. Б.Пүрэв-Очир, Монгол хэлний бүтэц, утга, үүрэг, хэрэглээ-6, УБ, 2007
5. Н.Балжинням, Монгол хэлний хятад ормол үгийн судалгаа, УБ, 2011
6. Г.Аким, Нэр томъёо орчуулах асуудалд, Орчуулах эрдэм, УБ, 1986
7. Nigel Armstrong and Ian E. Mackenzie “Standardization, Ideology and Linguistics”, Palgrave Macmillan, NY, 2013

8. Steven M. Spivak and F. Cecil Brenner “Standardization Essentials: Principles and Practice” NY, USA, 2001
9. 翻译服务规范(第2部分):口译(GB/T 19363.2-2006) 北京, 2006
10. 翻译服务规范(第1部分):笔译(GB/T 19363.1-2008) 北京, 2008
11. European Standard, Final draft, prEN 15038, Translation services-Service requirements, European Committee for Standardization, Brussels, Ref. No. prEN 15038:2006:E

Summary

The author conducted the recent Mongolian mother language situation and translation quality to influence all Mongolian social life. Therefore she brings forward to develop translation quality standard that could be the key of the improvement action to over all education and media language. In the article mentioned about European standard for translation services, requirements and other standard developing experiences in the countries, as China, Russia, Canada and The Commonwealth as well.